
KRITIKAI SZEMLE

MLADEN LESKOVAC APRÓSÁGAI

Sokszor támadt az az érzésem az elmúlt évtizedekben, hogy (itt Újvidéken) llégüres térben forgok, akárha valami útutazásra készítenének fel, modern csepürágóként tornázom. Úgy látszik, gondoltam, egyáltalán nem véletlenül neveztek az irodalomban való jelentkezésemkor éppen marslakónak (nem ebből a talajból nőttek); most mintha vissza készül-nének küldeni.

Azokban a nehéz órákban, amikor ilyen és hasonló érzések uralkodtak el rajtam, gyakran nyúltam Leskovac — első hallásra minden bizonnyal különös, hogy éppen Leskovac — könyvei után. Valami bizonyosságra volt szükségem, a kultúra bizonyosságára bár ebben a mindinkább nevé-hez hasonló új városban, panel-Athénben.

Sinkó csak rövidke ideig volt közöttünk; sajnos, lényegében B. Szabó is; Debreczeni hangja által hazajáró lélek volt csupán; Herceg Zomborban, Batinán élt; Gál, csak most látni igazán, utolsó éveiben maga is hasonló problémákkal birkózott (örökre megmaradva annak a dán királyfinak, aki nevezetes *Szabadka*-versében volt: *semmi — nem lenni*)...

Noha apagyilkosnak bélyegezve, afféle irodalmi apakomplexusban szenvedtem (szenvedett, szenved ma is egész irodalmunk).

Ezért, azt a fent említett bizonyosságot én a szerb íróknál találtam meg, ők tették számomra valóssá ezt a várost (naponta láthattam őket sétálni a Duna-parton), az ő könyveik tudták olykor földelni kínos légtonnámat: Leskovac mellett, Boško Petrović, Marić és Tišma.

Nem tudom, érhet-e nagyobb dicséret egy kritikust, konkrétan a régi — Fruška gora-i és Szerb Athén-i — irodalom tudósát, mint az, hogy valaki minden praktikus indíttatás nélkül előveszi könyveit, valahogy úgy, mint ahogyan versesköteteket szoktunk elővenni pillanatnyi hangulatunktól függően? Nem, nem hiszem.

Persze minden bizonnyal nem lenne ilyen vonzása, ilyen valós súlya, bizonyossága nem lenne ennyire bizonyos, ha nem történt volna már előbb egy misztikusnak nevezhető érintkezésem vele.

Első könyveim egyike Szenteleky irodalmi levelezésének, számomra még ma is borzongásokat előidéző kötete volt. Vagy Koncz Istvántól került hozzám, vagy egyik osztálytársamtól vettem, aki titokban kiárúsította nevelőszülei könyvtárát. Néha arra gondolok, csak az én példányomon vált (rongálódott, kopott, maszatolódott) annyira valóssá a Kara Mihály

öntötte halotti maszk; máskor viszont úgy hiszem, ez a Kecskeméten, Tóth László nyomdájában (ott, ahol pl. Németh László *Tanúját*, Szentkuthy nagy, fekete *Orpheus*-füzeteit nyomták) készült, Illés Árpád tervezte kiadvány: szinte egyedülálló könyvészeti remeklés. Fogalmam sincs ilyen szempontból foglalkozott-e már vele valaki. Sajnálom, hogy Illés Árpádtól nem tudakoltam felőle, pedig valamivel halála előtt még jártam nála.

Ma is állandóan itt van a közelemben, valahogy úgy, mint a régi auktorok közelében a koponya: a vidéki írórsors monumentálissá domborodó negatívumát jelképezve, éppen olyan könyörtelenül, mint ahogyan azt Leskovac megfogalmazta egyik szép tanulmánya — *Boravak Joakima Vujića u Fruškoj gori godine 1842.* — summájaként: „*Zbrisaio ga je vreme, još za života, potpuno. Nije međutim sramota, ako vreme učini da se neki pisac zavvek zaboravi a knjiga mu se ne čita više nikad, niko: vrlo malo je njih koje ne čeka, takva, vrlo ljudska sudbina, prirodna kao smrt.*”

A legelső név, amit e misztikus leveleskönyvet felítve elolvastam, LESZKOVÁC MLÁDEN neve volt: Thesszalonikiból írt neki: „*a félvérséggel, páneurópai gondolkodással*” megátkozott Szenteleky. „*Ma este Athénbe megyek, onnan pár nap múlva Egyiptomba...*” És valóban, a második levelezőlap már Luxorból érkezik a sziváci (Sztáni Szivác) születésű LESZKOVÁC MLÁDEN belgrádi címére. „*A fáraók gigászi emlékei közül Tur-Anck-Amon sírja mellől küldi köszöntését és rá gondolasát. Szenteleky.*” Még egy levelezőlapját kell idéznem ahhoz, hogy érzékeltetni tudjam a könyv első felütésének, a szó szoros értelmében, vakító fényözönét; a 36-os számú sanremóit: „*Sok szíves köszöntését és meleg rá gondolasát küldi Azúrországból, Napfényországból Szenteleky.*”

Akkor szinte észre sem vettem (az idézett soroknál ugyanis nem sokkal többet olvastam el), hogy itt valami egészen másról, pontosan az ellenkezőjéről van szó: egy „*szürke és szomorú témáról*”, a vajdasági magyar irodalomról, melynek ügyéhez Leskovac éppen akkor csatlakozott („*Mindnyájunk nevében köszönjük a számunkra nagyon értékes csatlakozást*”; „*az Ön nevét is odáírnám a V. I. lapfejére a főmunkatársak közé*”): Adyt fordít, segít a *Bazsalikom* összeállításában, ismerteti a *Bazsalikomot* és a *Kérvét* is, számtalan könyvet küld, rendel külföldről Szentelekynek — többek között Andrić első könyveit is („*Az Andrićs-könyvek megérkeztek és sok öröms meglepetést okoztak. Az a finom, sápadt sóhajos melankólia, mely erősen művészi írásaiból felém dradt, az a nemes bánatparfömt juttatta eszembe, mely Leopardi, Novalis, Jules Laforgue olvasásakor arcunkba csap...*” 1927); Belgrádi leveleket küld a *Vajdasági Írásnak* („*Szenteleky Kornélnak, Debreceni Józsefnek, Csuka Zoltánnak és mindazoknak, akik megértene, baráti szeretettel és bocsánatkéréssel*”).

Már az első levélben, a csak rá jellemző koncízussággal, megadja a választ a kérdésre, „*vajon mi az, amit a szerb irodalomból feltétlenül le*

kell fordítani”. Sajnálom, hogy nincs időm részletesen ismertetni ezt a kitűnő levelet, *programot*, amely, mint Bori írja a V. I. most megjelent válogatása utószavában, „*ma is megszívlelendő*”. A következő levelekben Šumanović kiállításáról számol be, Bora Stankovićról, Ignjatovićról és Đura Jakšićről ír szenvedélyes mini-esszék a V. I. olvasóinak. E levelek és a *Letopisban* megjelenő ilyen vonatkozású más szövegei a legszebb irodalmi fegyverbarátságok egyikére engednek következtetni: két (illetve, Debreczenivel, három, Csukával, négy) európeér ügyködött itt két kis irodalom kölcsönös megismertetésén. Mondanom sem kell — noha éppen ez kellene hogy legyen írásom lényege —, Leskovac a mai napig nem hagyott fel a magyar illetve a vajdasági magyar irodalom fordításával, ismertetésével: nem egy fiatal szerb írótól hallottam, legnagyobb olvasmányélményük éppen a Leskovac fordította *Puszták népe* volt; de azt a fiatalos buzgalmat is meglehetősen közelről láthattam, amellyel Pap József verseskönyvét, a *Hűséget* fordította — majd korrigálta, korrigálta, kijelentvén, jócskán meghökkentve a Forum nyomdászait, egyetlen sajtóhibának sem szabad maradnia a kétnyelvű könyvben . . .

Befejezésül, ismét vissza kell térnünk ahhoz a fent említett bizonyossághoz, valójában Leskovac kritikusi, tudósi munkássága egészéhez.

Majdnem minden alkalommal egy jelentéktelennek tűnő adatból, annak meglepően határozott, komoly megragadásából, megkérdőjelezéséből, körülírásából indul ki. A leskovaci alapesztus nem más tehát, mint: a mikrodát mikrokérdéssé való emelése. Filológiai, textológiai kérdések ezek. Kis túlzással azt is mondhatnánk: tudománnyá emelt a sajtóhibavadászatot; ki gondolná, hogy a szigorú, mogorva tudós itt éppen a szürrealistákkal érintkezik *coincidentia oppositorum!*

Akár egy szenvedélyes detektívnek, neki is az első, legjelentéktelenebbnek tűnő nyom a leglényegesebb — abból morzditja ki az eddigi kutatást, az író egész világát is olykor. A már említett *Vujić*-esszében pl. egy első pillantásra nem túl lényegesnek tűnő dátum megkérdőjelezéséből, ellenőrzéséből bontja ki Vujić karakterét, nyomorúságos sorsának izgalmas kisregényét: a besszarábiai kalandot, Baja leégését, a Fruška gora-i klostorok életét.

Éppen ezért, legjobb esszéje tán a Laza Kostić-könyv *Telegram bez reči* című, nem túl hosszú fejezete: itt látszik csak igazán, mekkora esszéista (a nagy bogaras angol és francia esszéisták párja), itt látszik csak igazán, mennyire modern esszéista (semmivel sem kevésbé, mint pl. Matić és Ristić) ez a konzervatív irodalomtörténész.

Laza Kostić egy Pullából Cetinjébe, Matavulj címére feladott üres sürgönyt elemzi teljes leskovaci apparátussal, komolysággal.

Pola—Matavulj—Cetinje—Lazo.

Ennyi maradt ránk egyik kortárs feljegyzéseiben. Leskovac először is megállapítja, bebizonyítja, hogy a szerző összekeverte a sorrendet, a sürgönynek így kellett kinéznie:

Mataovulj-Cetinje-Pola-Lazo.

Valóban egy tántoríthatatlan irodalmi Sherlock Holmesről van szó, hiszen végül is azt deríti ki, hogy éppen a rendőrség, a ráállított spicli miatt (tán meg is viccelve a rendőrséget) adott fel üres táviratot az állandó megfigyelés alatt levő, „provokátornak” minősített nagy költő. (Nemrég olvashattuk, hogy még Hemingwayt is állandó megfigyelés alatt tartotta az FBI...)

A briliáns esszé (amelyet természetesen nem lett volna szabad így *elmesélni*) Leskovac ars poeticájával zárul:

„*Mudri Maksim Gorki jednom je zapisao: »Ja sam — književnik. Profesija mi nalaze da zapazim sitnice...« Sitnice su stvar ozbiljna.*”

En Blochra utalnék most, meg Benjaminra és Adornóra. Filozófusokkal, koruk reprezentatív filozófusaival szeretném bizonyítani, valójában mennyire komoly dolog is az a bizonyos apróság.

Bloch *Nyomok (Spuren)* című könyve kapcsán beszél egyik interjújában a kicsi, a mellékes iránti érzékről, jelezvén ilyen irányú rokonságát a másik két, említett filozófussal. A *Spuren*t ismertetve, Adorno blochi kategóriának nevezi a kicsit...

A leskovaci szövegek olvasása közben azért támadhatott bizonyosság-érzésem, mert apróságait, a leskovaci apróságokat, semmiségeket, ahogy Sinkó mondaná, lappáliákat (dátum, sajtóhiba, bejavítás, vagy mint a *Vuk i Mušicki* című előadásában, egyetlenegy betű, cirillbetű: „*И је некрпачно*”, idézi Mušickit) — a leskovaci nyomokat olyan komolyan, erősen, férfiasan ragadja, markolja meg, olyan magasról zuhan rájuk sólyomként, és aztán olyan magasra emelkedik velük, mondatai olyan erőskötésűek, hogy szinte rájuk tudtam állni — és akkor, egy pillanatra bár, megszűnt az a bizonyos bizonytalanság, légüres térben való úrutasi-csepűrágói forgás, mutatvány...

TOLNAI Ottó

K Ö N Y V E K

HANGULATI GYERMEKVERSEK

Fehér Ferenc: *Szeptemberi útravaló*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1983.

Tizenöt év után ismét megjelent Fehér Ferenc *Szeptemberi útravaló* című kötete. A második, bővített kiadás gazdag anyagot tartalmaz, 89 verset és 1 verses mesét. Sokat váratott magára az új kiadás, de annál nagyobb lelkesedéssel fogadtuk. S nem ok nélkül, hisz igazi hangulati gyermekversek gyűjteménye a kötet, amely versanyagával — hisszük — hozzájárul gyermekeink irodalmi neveléséhez, szépzérkük fejlesztéséhez,